Een handreiking voor genealogisch onderzoek.

Egge Knol, die ons zo pas vertelde over zijn speurtocht naar de 'Oerknol', is een ervaren genealoog. Hij was en is een van de alsmaar toenemende groep mensen, die op zoek ging naar hun voorouders. De oervader of oermoeder. Tegenwoordig is dat veel gemakkelijker dan in de tijd dat Knol begon. In zijn tijd had bijna nog niemand van het Internet gehoord. Alle gegevens over een familie moesten moeizaam bij elkaar worden gebracht. Veel oud-gediende genealogen denken tegenwoordig nog wel eens met enige weemoed aan die tijd terug. Dat je ooit vanuit je eigen huis een groot deel van genealogisch onderzoek zou kunnen doen, was iets dat destijds hun voorstellingsvermogen te boven ging. Hoewel ik hiermee natuurlijk geen waardeoordeel uitspreek over de visionair Egge Knol.

Het Internet is een ware Fundgrube gebleken, en is dat in toenemende mate nog steeds, voor de beginnende genealoog. Maar hiermee is ook meteen een groot gevaar geschetst: veel beginners weten niet hoe ze met die lawine aan gegevens om moeten gaan. En nog voordat ze goed en wel zijn begonnen, haken velen van hen ook meteen weer af. Dat is jammer.

Met deze korte inleiding wil ik u een handreiking doen om uw onderzoek op een meer efficiënte en gestructureerdere wijze op te zetten. De aandacht zal daarbij vooral uitgaan naar bronnen die voor een groot deel nu al thuis geraadpleegd kunnen worden. En gezien het tempo waarmee deze bronnen toegankelijk worden gemaakt, zal het niet lang meer duren voordat u thuis een volledig raamwerk van uw genealogie kunt opzetten.

U beschikt dan als het ware over een skelet, die de geschiedenis van uw voorouders redelijk representeert. Maar leven doet zo'n skelet daarmee nog niet. Daarvoor zult u dit geraamte, om in deze beeldspraak voort te gaan, moeten aankleden. U kunt dit nog het best vergelijken met de wijze waarop forensische antropologen een schedel bewerken. Denk aan het meisje van Yde of Toet anch Amon. Dankzij het werk van deze wetenschappers hebben we een indruk gekregen hoe die persoon er mogelijk heeft uitgezien. Om terug te keren tot de genealogie: ik bedoel dat u andere bronnen kunt en eigenlijk moet gebruiken dan louter geboorte-, huwelijks- of overlijdensdata om een geschiedenis van uw familie te schrijven. In

het tweede deel van deze inleiding zal ik in het kort hiervan een voorbeeld geven van het soort bronnen dat ik bedoel.

De belangrijkste vraag is natuurlijk waar u moet beginnen? U kunt uiteraard uzelf als uitgangspunt nemen van uw onderzoek. Immers, zelf bent u nog het best op de hoogte van de gegevens betreffende uw eigen leven. Maar hier doemt direct al een probleem op. De openbaarheid van persoonsgegevens is aan beperkingen gebonden. In het kort komt het hierop neer dat overlijdensdata na 50 jaar, huwelijksgegevens na 75 en geboortedata pas na 100 jaar openbaar zijn. U zult u onderzoek dus vooral en eerst moeten beginnen met het verzamelen van informatie bij anderen. Bij uw vader of moeder, uw grootvader en grootmoeder. Of ooms en tantes.

Als u deze gegevens heeft verzameld is het raadzaam die te controleren op hun juistheid aan de hand de officiële akten in het archief of de uittreksels van de akten die al op het Internet staan. Het belangrijkste Internetadres in dit verband is Genlias. Hier vindt u voor vrijwel geheel Nederland de gegevens uit huwelijksakten. Van sommige provincies kunt u er ook al gegevens uit overlijdensakten en geboorteaktes raadplegen. Het is belangrijk dit Internetadres regelmatig te bezoeken, omdat de gegevens voortdurend worden aangevuld. Via de uitleg bij het zoekscherm is het redelijk gemakkelijk de benodigde gegevens te achterhalen. Ik zal hier niet al te veel over uitweiden. Zonder het voorbeeld op de computer is dat betrekkelijk zinloos. Maar toch doemt hier meteen ook al een valkuil op. En des te verder u in de tijd terug gaat, des te dieper is de kuil. We leven in een tijd dat alle officiële informatie klopt. Maar dat was niet altijd zo. Een voorbeeld: stel dat u op zoek bent naar de familie met de naam Wybringa, gespeld met een Ycrack. Maar het is heel goed mogelijk dat leden van deze familie doorgaan onder de naam Wijbringa, met een lange IJ; of Wibringe met slechts een ‘i’ of Wijbringe in plaats van Wybringa. Andere mogelijke spellingsvarianten laat ik buiten beschouwing, mijn bedoeling is u er op te wijzen dat er talrijke addertjes onder het gras kunnen schuilen wat betreft de op te geven zoekwoorden.
Ik heb een stapeltje foldertjes meegenomen, waar al dit soort problemen uitvoerig worden behandeld. Na afloop kunt u een exemplaar meenemen en thuis een en ander nog eens op uw gemak nalezen. Ook het volledige adres van de door mij genoemde Internetsite kunt u er nalezen.

In het begin beloofde ik u een voorbeeld te geven van hoe u de geschiedenis van uw familie zou kunnen aankleden; hoe andere bronnen dan louter burgerlijke stand gegevens uw familiegeschiedenis meer diepgang zou kunnen verschaffen; hoe u een familiegeschiedenis een plaats in het algemene geschiedenisverhaal kunt geven, zodat het niet louter een individueel verhaal is, maar een algemeen verhaal geïllustreerd aan de hand van de lotgevallen van individuele personen. Pas dan namelijk is een dergelijk, toch hoogst persoonlijk verhaal, ook interessant voor anderen. Denk bijvoorbeeld aan het razend populaire boek van Geert Mak, De eeuw van mijn vader, waar de individuele geschiedenis van zijn familie is ingebed in de algemene geschiedenis van eind 19e en de eerste helft van de 20ste eeuw. Want de lotgevallen van mensen staan niet op zichzelf, maar zij maken deel uit van een groter geheel. Via talloze onzichtbare en zichtbare verbindingen is elk individu verbonden met de maatschappij waarin hij of zij leeft.
En het leuke is dat door gebruik te maken van andere bronnen u die verbindingen kunt bloot leggen, dan worden voorouders pas echt mesnen van vlees en bloed. Ja, u zult merken, dat u zelfs voor personages uit het verleden een bijzondere affectie dan wel aversie kunt gaan koesteren.
Mijn eigen interesse gaat uit naar de geschiedenis van de joden. Mijn voorbeeld is hier dan ook aan ontleend. Hoewel het hier overigens maar een klein detail betreft van de geschiedenis van die familie. Overigens heb ik ook geen moeite gedaan om de hele genealogie van die familie uit te zoeken.

Het is 26 juli 1776; volgens een bericht in de Groninger Courant was het een warme dag. Vanuit Munster arriveren twee personen met de postwagen. Op aanraden van de koetsier nemen beide mannen hun intrek in het logement de Nieuwe Munster in het begin van de Herestraat. Later zou hier hotel Frigge staan. De mannen hebben maar weinig bagage bij zich. De een is van een gemiddelde lengte, is gezet, heeft een breed en bol gezicht, heeft zwart haar en donkere ogen, is enigszins pokdalig en heeft een geelachtige huidskleur (wij zouden nu waarschijnlijk mediterraan zeggen) en beschikt over een zware baardgroei. Hij spreekt behalve Engels, goed Duits en Frans. Hij spreekt met een harde stem. Naar eigen zeggen is hij koopman van beroep.

De andere persoon is klein. Hij heeft een lang en smal gezicht, bruin haar en bruine ogen. Spreekt behalve Engels ook goed Duits, maar in tegenstelling tot zijn metgezel spreekt hij op zachte toon. Hij zegt de knecht van de koopman te zijn.

Na in het hotel te zijn ingecheckt, vroeg de koopman of er een horlogemaker in de buurt woonde. Hij had het plan opgevat zijn knecht te belonen voor zijn goede diensten en wilde hem een horloge schenken. Gelukkig bevond zich schuin aan de overkant van de straat de nering van horlogemaker Reinders. De koopman koopt er daadwerkelijk een horloge voor zijn knecht voor een bedrag van 44 gulden. Een duur geschenk. Natuurlijk betaalt hij contant. Dat hoort bij de reputatie van een succesvol koopman. Terloops informeert de koopman of Reinders nog meer horloges heeft. Dat is het geval. De volgende dag vereert de koopman de winkel opnieuw met een bezoek. Het horloge beviel de knecht niet en hij bracht het daarom terug. Maar de koopman wilde wel verdere zaken met Reinders doen. Hij zag mogelijkheden om ettelijke horloges met een profijtelijke winst elders te kunnen verkopen. Na enige onderhandelingen kwamen Reinders en de koopman een koop overeen: voor 620 gulden verkocht Reinders hem vijf gouden horloges. Aangezien de koopman over onvoldoende geld beschikte en hij eerst een wissel, een soort schuldbekentenis, in Amsterdam moest innen, werd besloten dat tegen een aanbetaling van 40 gulden de horloges zolang bij Reinders bleven. De koopwaar werd in doosjes gepakt en verzegeld. Maar omdat er intussen mensen de winkel binnen waren gekomen, kon Reinders onvoldoende toezicht op het inpakken en verzegelen van het pakje houden. Om een lang verhaal kort te houden: toen Reinders de volgende dag hoorde dat de koopman en zijn knecht op zakenreis waren vertrokken, kreeg hij argwaan. Hij verzocht de rechterlijke macht het verzegelde pakje en een in het hotel achtergelaten koffer te openen. Zijn argwaan bleek voor de rechterlijke macht voldoende om aan de wens van de horlogemaker gehoor te geven. Het pakje en de koffer werden geopend. Het verzegelde pakje bleek niet meer dan wat steen en zand te bevatten en in de koffer bevonden zich een paar oude glas-in-lood ramen te bevatten. Het wantrouwen van Reinders bleek dus terecht. De horloges waren verdwenen. Terwijl Reinders werd afgeleid door andere klanten had de koopman kennelijk kans gezien de spanen doosjes met horloges te verwisselen met van te voren gekochte en exact gelijkende spanen doosjes met stenen en zand.

Justitie ondernam snel de nodige stappen en wist beide personen in Leeuwarden te achterhalen. Ze werden gearresteerd en overgebracht naar Groningen. Van de hele juridische procedure die hierop volgde is een dossier overgeleverd, waaraan ik mijn gegevens heb ontleend.

De verhoren van beide personen bevatten een schat aan informatie. Op de eerste plaats komen we nu veel meer te weten over de biografie van beiden.

De koopman heet Henri Meijer of Meijer Host. Hij is in 1749 te Niederhöchstadt bij Frankfurt geboren. De tweede is in 1748 te Steinfield geboren. Dat is eveneens in de buurt van Frankfurt.

Beiden zijn joods en kort na hun geboorte met hun ouders naar Londen vertrokken en ook daar opgegroeid. Vanwege de tijd zal ik niet al te diep op de genealogie van de familie ingaan. Maar ik wil wel vermelden dat het dossier de namen van de ouders, van broers en zusters, en zelfs verder weg staande verwanten bevat. Voor elke rechtgeaarde genealoog is alleen dat al een vondst van formaat.

We stuiten hier meteen al op de eerste vraag: waarom emigreert een joods gezin vanuit Frankfurt in Duitsland naar Londen?

Het antwoord vergt enig onderzoek. Maar het is er meteen een goed voorbeeld van, hoe dergelijke individuele levensgeschiedenissen zijn in te passen in het grotere verhaal van de algemene geschiedenis. In beide Duitse plaatsen, zoals eigenlijk overal in het toenmalige Duitsland, mochten maar een beperkt aantal joden wonen. Dit woonrecht en het bijbehorende recht om handel te drijven kon gekocht worden en eventueel overgedragen op de oudste zoon van een joodse familie. Kon men niet betalen, dan werd het woonrecht en dus het recht om handel te drijven ingetrokken.
In dit systeem konden de andere zoons van een gezin weliswaar blijven, maar niet voor eigen rekening handelen. Het stichten van en gezin was voor hen derhalve vrijwel onmogelijk. Voor joden die vanwege deze regels geen aanspraak op woonrecht konden maken, was emigratie de beste manier om aan dit drukkende systeem te ontsnappen.

Omdat in alle Duitse landen een dergelijke regeling gold, zien we een constante stroom van emigranten naar de Republiek der Verenigde Nederlanden en naar Engeland. In beide landen golden met betrekking tot het woonrecht voor joden en vreemdelingen in het algemeen of helemaal geen of veel minder beperkingen dan andere Europese landen. Vooral Engeland, dat sinds Cromwell een liberale vestigingspolitiek ten aanzien van vreemdelingen voerde, trok veel joden aan. En vooral Londen, dat in de achttiende eeuw was uitgegroeid tot het centrum van de wereldhandel, fungeerde als een magneet.

Dit voorbeeld laat zien hoe we een individuele levensgeschiedenis een plaats kunnen geven in het grotere verhaal van de algemene geschiedenis: de vestigingregelingen met betrekking tot de joden en de gevolgen daarvan.
Nu moet u niet meteen denken dat dit voorbeeld voor u niet relevant is. Stel dat een voorouder van u rond 1640 migreerde naar Sappemeer, of eind 19e eeuw vanaf het platteland naar de stad. In het eerste voorbeeld maakt hij of zij dan hoogst waarschijnlijk deel uit van de grote groep mensen die daar een betere toekomst meende te kunnen opbouwen dan op het platteland. In het tweede voorbeeld is hij of zij dan waarschijnlijk een migrant vanwege de toenemende economische concentratie in stedelijke gebieden

Maar ik zie dat mijn tijd er bijna op zit. Ik zal mijn verhaal wat bespoedigen.

Het dossier bevat de hele reis van het tweetal vanaf hun vertrek in Londen in Februari 1776 tot aan hun arrestatie in Juli van datzelfde jaar in Groningen. Het blijkt dan dat het tweetal aan de kost kwam via handel tussen talrijke West-Europesche steden. Men kocht in de ene stad wat en verkocht het dan weer in de andere. En als dat niet wilde lukken, bedienden zij zich van minder oorbare middelen. Zo gaf de een zich uit voor baron, lord of vooraanstaand koopman, en was de ander altijd zijn knecht. Het dossier bevat talrijke getuigenverklaringen en persoonlijke brieven van mensen uit andere steden. Hierdoor weten we bijvoorbeeld dat niemand enig idee had dat beide personen joden waren. Er wordt dan gezegd dat ze in het ‘eten’ zich niet van christenen onderscheiden. Dat wil zeggen dat ze niet strikt kosjer leefden.

Ook op het amoureuze vlak lieten beide zich niet onbetuigd. Vooral dan degene die zich uitgaf voor baron. Het dossier bevat vele brieven van dames, die hun ongerustheid uiten over het feit dat zij zo lang verstoken waren geweest van de liefdesbetuigingen van de koopman. Als een dossier dergelijke brieven bevat is het voor de onderzoeker natuurlijk helemaal smullen. Nu weet ik ook wel, dat niet van iedere persoon dergelijke brieven bewaard zijn. Maar dat er ergens in een genealogie persoonlijke aantekeningen kunnen opduiken, is nu ook weer niet zo zeldzaam. Alleen vergt het veel inspanning en vooral veel combinatievermogen van de onderzoeker.

De brieven zijn weliswaar uniek, maar op een bepaalde manier toch ook weer niet. Het taalgebruik in deze epistels weerspiegelt een bepaalde stijl, die in de tweede helft van de achttiende eeuw vrij algemeen was bij een bepaalde maatschappelijke groep; namelijk die van de 'gebildete' burger, zoals die in het Duits heet. Het is de periode van de Romantiek. Enkele van die stijlbloempjes wil ik u niet onthouden. In een brief aan Henri Meijer, de koopman dus, schrijft 'een bekende vriendin' dat haar:
'hart reeds acht daagen heimelijk in tranen bezwijkt … door dien het ondervind dat uwe liefde tegen mij geheel is uitgeblust'. Ze vraagt zich af of 'het wellicht mijn geringere stant is, die uwe liefde afschrikt, maar dan is de schuld niet mijn, maar God die mij daarin gesteld heeft.' Maar gaat ze hoopvol verder: 'gij weet wel dat een opregt hart in een geringere stant beeter is als een bedriegelijke ziel in een glansrijke staat.'
Ze eindigt de brief met de woorden: 'de dood had ik eeerder vermoedet dan ontrouw te verwachten, dog bij alle verachting legt zich mijn hart alsnog bezwijkend aan uwe voeten … ik wil liever sterven dan u te moeten vergeten'.

Er wordt trouwens so-wie-so veel gestorven: een andere vrouw schrijft aan Henri Meijer, de koopman: 'ik ben van alle kanten verlaaten en weet nergens geen troost en hoop … zo blijft er geen andere troost voor mij over dan het graf waaraan het verdriet reeds dagelijks bezig is te bouwen'.

Taal die zo uit een boek van de schrijver Thomas Rosenboom zou kunnen komen. Dat geld niet voor de brieven die Henri Meijer zijn geliefden terugschreef. Die zijn meestal in een nogal lapidaire stijl opgesteld. Ze maken slechts melding van kleine tegenslagen, die

overwonnen kunnen worden als de aangeschreven personen voor korte tijd hem van geldmiddelen zouden kunnen voorzien.

Behalve dergelijke brieven, bevat het dossier ook in het Jiddisch geschreven brieven. Zulke brieven zijn van eminent belang voor de kennis en ontwikkeling van die taal.
Een in het Jiddisch geschreven brief van de vader, die toen net had gehoord dat zijn zoon gevangen was genomen, verschaft ons overigens enig inzicht in het karakter van de zoon.

De vader schrijft namelijk: ‘jij zult je wel herinneren hoe wij gebeden hebben ons niet te verlaten … maar helaas! Je begeerte naar andere landen heeft je in deze ellendige toestand gebracht. Tegen de zin van je oude moeder, je vader en anderen gaf je toe aan de begeerte’. Deze vaststelling van een bezorgde vader, is als het ware de sleutel tot het hele dossier. Alle handelingen van de zoon blijken eerder voort te spruiten uit diens zucht naar avontuur dan die naar louter geldelijk gewin.
Trouwens ook uit de afscheidsbrief van Henri Meijer aan zijn vader, na tot levenslange tuchthuis te zijn veroordeeld, spreekt een andere, meer tedere toon dan uit de brieven aan zijn minnaressen.
Hij schrijft zijn vader onder andere: ‘ik omarme mijnen geliefde vader, geliefde moeder met duisend traanen onder toewensing van eeuwig welsijn en indien de hemel geen verandering beschikt moet dese brief mijn afscheid van onzen goedaardigen vader en moeder voor de tijds levens neemen’.
En ondanks het spoor van gebroken harten en geschonden reputaties, kan men tot slot onze voor onze protagonist zelfs een zekere sympathie opvatten. Tenminste ik kon dat.

Met een heel klein beetje informatie uit dit dossier, wilde ik u laten zien hoeveel meer genealogie kan zijn dan het louter verzamelen van gegevens; vooral hoeveel leuker en creatiever ook. En hoe genealogie ook geschiedenis kan zijn.
De Groninger Archieven bevatten duizenden van dit soort dossiers, die er slechts op wachten om op een dag wakker gekust te worden.
Dank u voor uw aandacht.